

**Zajednički podnesak Inicijative civilnog društva
BiH za UPP za 4. Univerzalni periodični pregled
stanja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini**

Jul 2024.

Naslov: Zajednički podnesak Inicijative civilnog društva BiH za UPP za 4. Univerzalni periodični pregled stanja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini

Autori: Aida Daguda, Amil Brković, Amina Dizdar, Bojana Ilić, Dajana Cvjetković, Darko Pandurević, Delila Hasanbegović Vukas, Dragana Dardić, Ena Kljajić Grgić, Filip Novaković, Katarina Zrinjski, Kenan Sadović, Maida Zagorac, Mersiha Jaskić, Nataša Maros, Tea Pokrajčić, Vesna Iliktarević, Željka Umićević

Urednica: Dajana Čelebić

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar (www.soc.ba) u ime Inicijative civilnog društva BiH za UPP

U ime izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevo Open Centre

Sadržaj

Lista skraćena.....	5
Kratak pregled.....	6
1. Nacionalna institucija za ljudska prava i nacionalni akcioni plan (preporuke: 120.2, 120.10, 120.12, 120.14, 120.15, 120.16, 120.17, 120.18, 120.19, 120.55, 120.74, 120.75 – djelimično implementirano) ...	7
2. Ravnopravnost i nediskriminacija (preporuke: 120.37, 120.49, 120.50, 120.64 - nije implementirano; 120.41, 120.57 - djelimično implementirano).....	7
3. Ženska prava (preporuke: 120.160, 120.161, 120.165, 120.166 – djelimično implementirano; preporuke: 120.53, 120.153, 120.154, 120.155, 120.156, 120.159, 120.163, 120.164, 120.168 – nije implementirano)	9
4. Seksualna orijentacija i rodni identitet (preporuke: 120.43, 120.48 – djelimično implementirano; preporuka 120.54 – nije implementirano).....	12
5. Borba protiv korupcije (preporuke: 120.71, 120.107, 120.109 – djelimično implementirano)	13
6. Pristup pravdi (preporuke: 120.29, 120.30, 120.31, 120.32, 120.33, 120.34, 120.35, 120.66, 120.67, 120.68, 120.103, 120.104 – djelimično implementirano; preporuke: 120.36, 120.105, 120.178 – nije implementirano)	14
7. Sloboda udruživanja i mirnog okupljanja, sloboda mišljenja i izražavanja (preporuke: 120.92, 120.96, 120.102 – djelimično implementirano; preporuke: 120.85, 120.86, 120.98 – nije implementirano)	17
8. Pravo na obrazovanje (preporuka: 120.140 – djelimično implementirano).....	19
9. Izgradnja institucionalnih kapaciteta (preporuke: 120.21, 120.22, 120.24, 120.26 – djelimično implementirano)	19

10. Prava osoba s invaliditetom (preporuke: 120.179, 120.180, 120.181, 120.182, 120.183, 120.184, 120.185, 120.186, 120.187, 120.187, 120.187, 120.187, 120.187 120.191 – djelimično implementirano)	20
Organizacije članice Inicijative Civilnog društva za UPP BiH koje su doprinjele izradi Izvještaja iz sjenke	22
Bibliografija	24

Lista skraćenica

BiH	Bosna i Hercegovina
BD BiH	Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine
OCD	Organizacije civilnog društva
KPOI	Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom
ZZNP	Zakon o zaštiti od nasilja u porodici
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
EU	Evropska Unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
GAP	Gender akcioni plan
ARS BiH	Agencija za ravnopravnost spolova BiH
GANILJP prava	Globalna alijansa nacionalnih institucija za ljudska prava
VSTS	Visoki sudski i tužilački savjet
BLJP	Branitelji/ce ljudskih prava
MOR	Međunarodna organizacija rada
LGBTIQ+ aseksualna	Lezbejka, gej, biseksualna, trans, interseksualna, queer,
NILJP	Nacionalna institucija za ljudska prava
NPM	Nacionalni preventivni mehanizam
NVO	Nevladina organizacija
RS	Republika Srpska
KPTUN	Konvencija protiv torture Ujedinjenih nacija
NNŽD	Nasilje nad ženama i djevojčicama

Kratak pregled

- 1) Inicijativa civilnog društva BiH za UPP je neformalna koalicija četrnaest (14) organizacija civilnog društva iz cijele Bosne i Hercegovine (BiH) koje djeluju u različitim oblastima promocije i zaštite ljudskih prava.¹ U decembru 2018. godine, Sarajevski otvoreni centar okupio je potencijalne članove Inicijative ciljajući na organizacije koje se bave ljudskim pravima iz različitih oblasti. Metodologija za zajedničko podnošenje uključivala je odabir preporuka iz prethodnog 3. ciklusa Univerzalnog periodičnog pregleda (UPP), desk istraživanje statusa preporuke, istraživanje mjera i aktivnosti neophodnih za implementaciju preporuke, status implementacije mjere i aktivnosti vezane za preporuke u BiH, kao i preporuke za relevantne institucije. S obzirom da članovi Inicijative već duži niz godina djeluju u oblasti zaštite i promocije ljudskih prava u BiH, osim desk istraživanja, koristili su se i informacijama prikupljenim tokom rada sa ciljnim grupama. Od osnivanja, ovo je drugi zajednički podnesak Inicijative. Sljedeći članovi Inicijative su dostavili informacije za zajednički podnesak: Balkanska istraživačka mreža (BIRN), Centar za promociju civilnog društva (CPCD), Fondacija CURE, Helsinški parlament građana Banja Luka, MyRight - Empowers people with disabilities, Sarajevski otvoreni centar (SOC), Transparency International u BiH (TI BiH), TRIAL International.
- 2) U periodu 2019-2024 BiH se suočila sa brojnim izazovima koji su uticali na zaštitu ljudskih prava građana BiH. Iako je NPM u procesu uspostavljanja, on još nije operativan. Nivoi vlasti u BiH i dalje reaguju na *ad hoc* osnovi bez sistemskog pristupa rodnoj neravnopravnosti. Ustav BiH je i dalje diskriminatoran, kako u pogledu učešća "ostalih" u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, tako i u pogledu rodne ravnopravnosti. Žene su konstantno nedovoljno zastupljene u organima izvršne vlasti na entitetskom, kantonalnom i lokalnom nivou. Mnogi ciljevi i aktivnosti zacrtani Akcionim planom za unapređenje stanja ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024. godine još uvijek nisu realizirani. Odnosi između istospolnih partnera i njihovih partnerskih odnosa nisu uređeni ni u jednoj administrativnoj jedinici u BiH. Izvršna i zakonodavna vlast na nivou BiH trebale bi dati prioritet usvajanju novog Zakona o zaštiti lica koja prijavljuju korupciju. Rješavanje predmeta ratnih zločina produženo je za dvije godine jer nije ispoštovan postojeći rok predviđen Revidiranom strategijom za rješavanje predmeta ratnih zločina. BLJP se suočavaju sa nedostatkom javne podrške za svoj rad, a nasilje nad njima često prolazi nekažnjeno, ponekad čak i podsticano. Rijetki se napori ulažu u to da se online i offline prostor za civilno društvo učini sigurnijim. Za sveobuhvatno i održivo unapređenje prava osoba sa invaliditetom potrebno je sistematsko i koordinisano djelovanje svih relevantnih aktera.
- 3) U okviru sadržaja ovog podneska, na početku svakog paragrafa označen je i podebljan referentni broj preporuke za Bosnu i Hercegovinu iz 3. UPP ciklusa na koji se paragraf odnosi.

¹ Članovi Inicijative civilnog društva BiH za UPP su: Udruženje Vaša prava BiH, Udruženje Zemlja Djece, Balkanska istraživačka mreža (BIRN), BH novinari, UG za promociju obrazovanja Roma "Otaharin", UG Zašto ne, Civil Rights Defenders (CRD), Centar za promociju civilnog društva (CPCD), Fondacija CURE, Helsinški parlament građana Banja Luka, Moje pravo – osnažuje osobe sa invaliditetom, Sarajevski otvoreni centar (SOC), Transparency International u BiH (TI BiH) i TRIAL International.

1. Nacionalna institucija za ljudska prava i nacionalni akcioni plan (preporuke: 120.2, 120.10, 120.12, 120.14, 120.15, 120.16, 120.17, 120.18, 120.19, 120.55, 120.74, 120.75 – djelimično implementirano)

1) 120.2, 120.10, 120.12, 120.14, 120.15, 120.16, 120.17, 120.18, 120.19, 120.74, 120.75

Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine ima zakonodavnu nadležnost za provođenje propisa koji se odnose na Nacionalnu instituciju za ljudska prava (NILJP) i zabranu torture i drugih nehumanih i ponižavajućih postupaka. Također nadzire operativne funkcije Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH. Parlament BiH je 2023. godine donio izmjene i dopune Zakona o ombudsmenu za ljudska prava BiH u cilju jačanja finansijske nezavisnosti NILJP-a i uspostavljanja nacionalnog preventivnog mehanizma (NPM) u skladu sa Fakultativnim protokolom. Iako je NPM u procesu uspostavljanja, on još nije operativan. Zbog kašnjenja u usvajanju budžeta za 2024. godinu, nema raspoloživih sredstava za zapošljavanje potrebnog osoblja kako bi NPM postao funkcionalan. Ovo kašnjenje takođe utiče na finansijsku nezavisnost NILJP. Blokiranje usvajanja novih budžeta u BiH mora prestati.² Pravovremeno usvajanje državnog budžeta, u skladu sa zakonom, neophodno je za normalno funkcionisanje ne samo NILJP-a već i države u cjelini. NILJP igra ključnu ulogu u zaštiti prava građana i stoga mora biti osigurano njegovo pravilno funkcionisanje i finansijska nezavisnost. Važno je napomenuti da je GANILJP 16. maja 2024. godine dodijelio status A akreditacije NILJP-a u BiH.³

2) 120.55

Gender akcioni plan 2023 – 2027 je usvojen i njegovi glavni prioriteti uključuju borbu protiv nasilja nad ženama i djevojkama (NNŽD) i unapređenje zastupljenosti žena. Nivoi vlasti u BiH i dalje funkcionišu na *ad hoc* osnovi bez sistemskog pristupa rodnoj neravnopravnosti. Preporučuje se sistematičniji pristup rodnoj ravnopravnosti i da se rodna analiza uključi u sve procese kreiranja politika i budžeta.

2. Ravnopravnost i nediskriminacija (preporuke: 120.37, 120.49, 120.50, 120.64 - nije implementirano; 120.41, 120.57 - djelimično implementirano)

3) 120.37, 120.49, 120.50

² Novosti o izazovima usvajanja novog budžeta u BiH: Transparentno.ba (portal Transparency International BiH): <https://transparentno.ba/2024/03/15/sta-kada-budzet-i-odluka-o-privremenom-finansiranju-nisu-usvojeni/>; Faktor.ba (novinski portal): <https://faktor.ba/bosna-i-hercegovina/aktuelno/sta-kaze-amidzic-jos-nema-budzeta-institucija-bih-evo-sta-se-sada-ceka/179495>; Radiosarajevo.ba (novinski portal): <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/bih-i-dalje-bez-budzeta-za-ovu-godinu-da-li-se-to-vlasti-prodaja-s-gradanima/539296>; Oslobođenje (novinski portal): <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/intervjui/hasanovic-za-oslobodenje-rast-budzeta-znaci-jacanje-institucija-bih-ne-bismo-pristali-na-smanjenje-924902>; Nezavisne novine (novinski portal): <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Budzet-tezak-1355-milijardi-KM-ceka-dogovor-politicara/815280>.

³ Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine. *Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine akreditirana u status "A"/Institution of Human Rights Ombudsperson of Bosnia and Herzegovina accredited "A" status.* Saopštenje za javnost dostupno na: <https://www.ombudsmen.gov.ba/Novost.aspx?newsid=3051&lang=HR>.

Ustav BiH je i dalje diskriminatoran, kako u pogledu učešća "ostalih" u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, tako i u pogledu rodne ravnopravnosti. Najviši organi vlasti⁴ nisu usvojili/proveli presudu Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) u predmetima Sejdić-Finci i drugi⁵, a konstitutivni narodi (Srbi, Hrvati i Bošnjaci) i dalje uživaju privilegovan status u BiH. Novost u slučaju neizvršenih presuda ESLJP je krivična prijava koju je Azra Zornić⁶ podnijela protiv Dragana Čovića. Prijava je podnesena 27. februara 2024. godine zbog neizvršenja presude ESLJP. Inicijativa „Građanke za ustavne promjene“⁷ ostaje jedina inicijativa u BiH koja, osim etničkog pitanja, skreće pažnju i na rodno-diskriminatornu prirodu Ustava BiH. Kao najviši pravni i politički akt u državi, Ustav BiH ne poznaje rodnu ravnopravnost kao vrijednost i ne propisuje zabranu diskriminacije žena u javnoj i privatnoj sferi. Institucija ombudsmana za ljudska prava je u aprilu 2024. godine konstatovala da je jezik na kojem je pisan Ustav BiH diskriminatoran⁸ i dala preporuku Parlamentarnoj skupštini BiH „da preduzme mjere iz svoje nadležnosti u cilju korištenja rodno osjetljivog jezika u izradi, izmjeni ili prevođenju Ustava BiH“⁹. Preporuke: 1. Uskladiti Ustav BiH sa presudama ESLJP u slučaju Sejdić-Finci i dr. 2. Ugraditi u Ustav sveobuhvatnu definiciju zabrane diskriminacije žena, koja obuhvata direktnu i indirektnu diskriminaciju u javnoj i privatnoj sferi. 3. Svaka promjena Ustava BiH u bilo kom kontekstu treba biti napisana rodno osjetljivim jezikom. Odgovorna institucija za implementaciju preporuka: Parlamentarna skupština BiH.

4) **120.41, 120.57**

U kontekstu govora mržnje, Krivični zakon Federacije BiH (FBiH) još uvijek ne predviđa seksualnu orijentaciju, rodni identitet ili rod kao zaštićene karakteristike. Krivični zakon Brčko Distrikta (BD) je izmijenjen¹⁰. Republika Srpska (RS)¹¹ sadrži ove odredbe, ali u posljednje vrijeme postoje politički naponi pojedinih grupa građana i političara da se ukinu odredbe koje pružaju zaštitu osobama različitog rodnog identiteta. Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona FBiH usvojen je u Predstavničkom domu Parlamenta FBiH 2022. godine. Radna grupa nije prihvatila prijedloge organizacija civilnog društva da se prošire zaštićene karakteristike u članu o zločinu iz mržnje uz obrazloženje da nema nikakve veze sa Istanbulskom konvencijom. Nakon izbora iste godine, imenovan je novi ministar pravde i proces je počeo iznova. Do sada nema informacija o procesu izmjene Krivičnog zakona FBiH.

⁴ Predsjedništvo BiH, Vijeće ministara BiH i Parlamentarna skupština BiH.

⁵ Pored sudskih presuda u slučajevima Sejdić-Finci, Zornić, Pilav, Šlaku i Pudarić, ESLJP je 2023. godine, u slučaju Kovačević, još jednom ocijenio da je Ustav BiH diskriminatoran. Kovačević se žalio ESLJP jer je na izborima za Predsjedništvo BiH, kao stanovnik FBiH, mogao glasati samo za kandidate koji su se izjasnili kao Bošnjaci i Hrvati, a ne za one kandidate koji su se izjašnjavali kao Srbi. Vidi:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-226386%22%5D%7D>.

⁶ Jedna od apelanta koja je dobila presudu 2014. godine. Ona je izjavila da je to „tek prva u nizu krivičnih prijava protiv aktera u BiH“. Vidjeti: <https://shorturl.at/jtTY8>.

⁷ Inicijativa okuplja 36 ženskih nevladinih organizacija i pojedinaca.

⁸ Sve titule i činovi u Ustavu BiH navode se isključivo u muškom rodu.

⁹ U Ustavu treba koristiti rodno osjetljiv jezik, Inicijativa „Građanke za ustavne promjene“, dostupno na: <https://shorturl.at/UwwYu>.

¹⁰ Član 41. Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BD BiH (Službeni glasnik BD BiH, broj 2/10), dostupan na: <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Krivic--ni%20zakon%20Brc--ko%20Distrikta%20BiH/07B14-24%20Zakon%20o%20izmjenama%20i%20dopunama%20Krivic--nog%20zakona%20BD%20BiH.pdf>.

¹¹ Član 359. Krivičnog zakona RS (Službeni glasnik RS, br. 64/2017, 104/2018 - Odluka Ustavnog suda, 15/2021, 89/2021, 73/2023 i Službeni glasnik BiH, br. 9/20 - Odluka Ustavnog suda BiH)

U kontekstu zločina iz mržnje, sva tri krivična zakona, FBiH, RS i BD BiH, prepoznaju zločine iz mržnje (u BD BiH mržnja se smatra otežavajućom okolnošću) i štite LGBTI osobe i druge društvene grupe koje su obično na meti takvih zločina¹².

5) **120.64**

Poricanje i veličanje ratnih zločina i zločinaca kriminalizirano je od 2021. godine intervencijom visokog predstavnika Valentina Inzka. Ovakvo poricanje je stalna pojava u javnoj sferi, posebno od strane političkih predstavnika RS. Do 2024. godine podignuta je i potvrđena samo jedna optužnica u slučaju veličanja ratnih zločinaca.

3. Ženska prava (preporuke: 120.160, 120.161, 120.165, 120.166 – djelimično implementirano; preporuke: 120.53, 120.153, 120.154, 120.155, 120.156, 120.159, 120.163, 120.164, 120.168 – nije implementirano)

6) **120.53**

U BiH ne postoji strategija usklađivanja privatnog i poslovnog života. Većina kućnih poslova, od čišćenja, kuvanja do brige o djeci¹³, i dalje su prvenstveno ženski posao i odgovornost, što otežava ženama da nađu posao i izgrade karijeru¹⁴. Žene su i dalje nedovoljno zastupljene na tržištu rada¹⁵, gdje se suočavaju sa različitim oblicima rodne diskriminacije, od seksualnog uznemiravanja do nemogućnosti da napreduju u svom poslu. Problem je i nedostatak vrtića. UNICEF-ova studija o ulaganju u djecu pokazala je da u BiH samo 44% djece uzrasta od 3 do 6 godina pohađa vrtić. Prema ovoj studiji, povećanje upisa u predškolske ustanove u BiH moglo bi omogućiti pristup tržištu rada za više od 2.200 žena godišnje. Ovo bi generisalo više od 500 miliona KM za bh. ekonomiju u narednih 30 godina¹⁶. Uz to, jedan od dugogodišnjih problema u oba bh. entiteta vezan je za neredovne i niske iznose alimentacije za djecu. OCD

¹² Amil Brković, Branko Čulibrk, Delila Hasanbegović, Dina Bajrektarević i Jozo Blažević, Pink Report 2023, Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini, (Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, 2023), strana 26, dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2023/06/Pink-report_za-web.pdf.

¹³ Na vrhu liste su čišćenje kupatila i peglanje, poslovi koje u više od 90% slučajeva obavljaju isključivo ili najčešće žene, dok u manje od 1% slučajeva te poslove preuzima muž. Svaka druga žena (52,8%) morala je barem jednom u životu značajno smanjiti vrijeme spavanja na duži vremenski period zbog kućnih poslova i drugih porodičnih obaveza. Pogledajte istraživanje Agencije za ravnopravnost polova o utjecaju rodno zasnovane podjele obaveza u domaćinstvu: <https://shorturl.at/crFK0>.

¹⁴ BiH nema povjerljiv i siguran sistem za podnošenje pritužbi na rodno zasnovanu diskriminaciju na radnom mjestu. Sudska praksa u ovoj oblasti je slabo razvijena, a žene, kao najčešće žrtve ovog vida nasilja, često su prepuštene same sebi bez adekvatne pravne i psihološke podrške. Vidi: Rodno zasnovana diskriminacija i rad u BiH (2022): <https://shorturl.at/ywRON>. Kao poseban oblik rodno zasnovane korupcije izdvaja se seksualna iznuda. Javlja se na radnim mjestima u BiH, pokazuju rezultati istraživanja, a najčešće žrtve su žene, posebno one iz ranjivih kategorija. Ovaj oblik rodno zasnovanog nasilja nije priznat ni u jednom zakonu o radu, niti u zakonima o zaštiti od uznemiravanja na radu ili zakonima o zabrani diskriminacije. Ova vrsta rodno zasnovanog nasilja javlja se kada počinitelj, sa položaja moći, autoriteta ili nadređenog, traži seksualne usluge od podređenih žena.

¹⁵ Prema podacima iz [Ankete o radnoj snazi iz 2023. godine](#), BiH ima najnižu stopu učešća ženske radne snage u jugoistočnoj Evropi, sa stopom zaposlenosti žena od 37,5% u odnosu na 62,5% muškaraca, a muškarci i dalje zarađuju 14,7% više nego žene.

¹⁶ Predškolsko obrazovanje u BiH je nedovoljno finansirano. U FBiH samo 5,5% ukupnog budžeta za obrazovanje izdvaja se za predškolsko obrazovanje, 9,3% u RS, a 7,6% u BD BiH. Povećanje upisa u predškolske ustanove i obrazovanje bi privреди BiH u narednih 30 godina generisalo preko 33 milijarde KM. Vidi: [UNICEF - Vrtići za sve](#).

se godinama zalažu za osnivanje fondova za alimentacije koji bi preuzimali isplatu i kasnije potraživali iznose od nesavjesnih i neodgovornih roditelja, ali do danas ti fondovi nisu osnovani¹⁷. Ovo samohrane roditelje, od kojih su većina majke, stavlja u još težu situaciju u pogledu balansiranja privatnog i porodičnog života¹⁸. Kada je riječ o porodičkim naknadama, pozitivan iskorak napravljen je 2022. godine kada je Vlada FBiH donijela odluku da svim nezaposlenim porodičjama iz 10 kantona omogući jednake porodične naknade u iznosu od 55% prosječne plaće u FBiH. Svaki kanton ima mogućnost da poveća ove iznose ako za to ima kapacitet. U zakonima o radu u BiH pojam očinskog odsustva nije prepoznat, a nijedan zakon ne utvrđuje neprenosivo, individualno pravo drugog roditelja na korištenje roditeljskog odsustva. Trenutno je u zakonima o radu to stvar dogovora roditelja, a ne neprenosivo i obavezno pravo roditelja¹⁹. Prema dostupnim podacima za period 2016-2022, samo 1% očeva u BiH koristilo je pravo na roditeljsko odsustvo²⁰. Postoje blagi pomaci u socijalnim uslugama za novopostale roditelje u FBiH kroz jednokratne isplate za svako novorođeno dijete u FBiH i mjesečne isplate za sve žene koje su rodile. Pitanje različitih iznosa koji se isplaćuju i dalje je aktuelno i uzrokuje nejednakost među majkama u ovom entitetu. Strategija o socijalnoj zaštiti RS 2023 – 2029. uključuje važne inpute za socijalne usluge. Međutim, nema napretka u inkorporiranju EU direktive o usklađivanju privatnog i poslovnog života, što je preporuka za osiguravanje rodno ravnopravnog i adekvatnog balansa između poslovnog i privatnog života, kako za OCD tako i za vlade. Za punu implementaciju preporuka potrebno je sljedeće: 1. Uskladiti zakone o radu sa Konvencijom MOR-a br. 190 i Direktivom EU o balansu poslovnog i privatnog života (2019/1158) uvođenjem najmanje deset plaćenih radnih dana roditeljskog odsustva, najmanje dva mjeseca neprenosivog roditeljskog odsustva, najmanje pet dana odsustva i fleksibilnih uslova rada. 2. Povećati dostupnost vrtića po pristupačnim cijenama kako bi se roditeljima, posebno majkama, olakšalo usklađivanje profesionalnog i privatnog života. 3. Ubrzati usvajanje Smjernica za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja u državnim organima na svim nivoima i u privatnom sektoru. 4. Pojasniti zakonske odgovornosti inspektora rada na svim nivoima za praćenje i pružanje podrške u slučajevima potencijalne ili prijavljene rodno zasnovane diskriminacije.

7) **120.153, 120.154, 120.155, 120.156, 120.159, 120.160, 120.161, 120.166**

Politike rodne ravnopravnosti razvija i nadgleda Agencija za ravnopravnost spolova BiH. GAP 2023 – 2027 je usvojen i njegovi glavni prioriteti uključuju rješavanje problema NNŽD i zastupljenosti žena. Vlade i dalje reaguju na *ad hoc* osnovi bez sistemskog pristupa rodnoj nejednakosti. Preporučuje se da se rodnoj ravnopravnosti pristupi sistematičnije i da se rodna

¹⁷ Prema podacima udruženja koja se bave pravima samohranih roditelja, manje od 10% roditelja u BiH redovno plaća alimentaciju nakon razvoda, 20% plaća povremeno, a 70% uopšte ne plaća. Pogledajte prilog "Još uvijek nema fondova za alimentacije, do kada će to biti tako" na [BHRT-u](#) (mart, 2024).

¹⁸ Neplaćanje alimentacije samohranim ili razvedenim roditeljima donosi niz problema, uglavnom finansijskih. Kako bi nadoknadili ovaj novac, koji bi trebali dobiti putem alimentacije, roditelji su često primorani da rade dva posla, što im ostavlja vrlo malo vremena za djecu: <https://shorturl.at/uBO29>.

¹⁹ Petrić, Natalija (2020). Prezentacija Direktive EU o ravnoteži između posla i privatnog života 2019/1158.

Helsinški parlament građana Banja Luka. Dostupno na: <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2020/08/Direktiva.pdf>.

²⁰ Od 22.449 zahtjeva za refundaciju porodičskog dodatka podnesenih u RS od 2016. godine, 231 zahtjev se odnosio na očeve. U FBiH je ukupno 28.838 osoba primalo naknade umjesto plate za vrijeme porodičskog odsustva, od čega samo 105 očeva ili samo 0,36%. Vidi: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2022/10/Otac-na-porodiljskom-web.pdf?utm_source=Klix.ba&utm_medium=Clanak.

analiza uključi u sve procese kreiranja politika i budžeta. BiH još uvijek nije implementirala Istanbulsku konvenciju u punoj mjeri. Krivični zakon RS je djelimično usklađen sa Istanbulskom konvencijom²¹, ali još uvijek uključuje zastarjele odredbe o krivičnom djelu silovanja. BD BiH je izmijenio svoj Krivični zakon²² koji sada definiše silovanje kao seksualni odnos bez pristanka žrtve.²³ Krivični zakon FBiH još uvijek nije usklađen sa Istanbulskom konvencijom, iako je Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona FBiH usvojen u Predstavničkom domu Parlamenta FBiH. Nijedan od ovih zakona ne predviđa porodični odnos nasilnika sa žrtvom kao otežavajuću okolnost. Vlada RS je na 76. sjednici održanoj 4. jula 2024. godine utvrdila izmjene i dopune Krivičnog zakona RS. Ovaj amandman obuhvata uklanjanje pojma „rodni identitet“ iz Krivičnog zakonika. Ove promjene bi mogle imati značajne implikacije na pravno priznavanje i zaštitu pojedinaca na osnovu njihovog rodnog identiteta, te stoga zahtijevaju pažljivo razmatranje i praćenje u kontekstu ljudskih prava i standarda jednakosti²⁴. Savjet ministara BiH je 2019. godine osnovao Odbor za praćenje implementacije i izvještavanje po Istanbulskoj konvenciji i femicidu u BiH²⁵. Postojeći Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (ZZNP) nije u potpunosti usklađen sa Istanbulskom konvencijom.²⁶ Novi ZZNP je predložen u RS 2023. Ovaj nacrt je bio dobro usklađen sa Istanbulskom konvencijom, ali je povučen iz procedure bez zvaničnog objašnjenja²⁷. Implementacija preporuka u smislu poboljšanja zakonodavstva napreduje veoma sporo u FBiH, Krivični zakon i ZZNP tek treba da budu usklađeni sa Konvencijom. Ne postoje centri za upućivanje žrtava koje su doživile silovanje ili seksualno nasilje koji bi omogućili medicinski i forenzički pregled, psihološku podršku i savjetovanje za žrtve. Agencija za ravnopravnost spolova BiH potpisala je ugovore sa tri bolnice u BiH o osnivanju ovih centara, ali nema informacija kada će oni biti u funkciji.

8) **120.163, 120.164, 120.168**

Zakonom o Savjetu ministara BiH i kantonalnim zakonima još uvijek nije osigurano ravnopravno učešće žena u organima izvršne vlasti. Ove zakone treba izmijeniti tako da

²¹ Članom 123 (1) 21) Krivičnog zakona RS uvodi se polni i rodni identitet određene osobe kao osnov za zločin iz mržnje.

²² Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BD BiH (Službeni glasnik BD BiH br. 2/10), dostupan na: <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Krivic--ni%20zakon%20Brc--ko%20Distrikta%20BiH/07B14-24%20Zakon%20o%20izmjenama%20i%20dopunama%20Krivic--nog%20zakona%20BD%20BiH.pdf>.

²³ U zakon se uvode nova krivična djela: sakaćenje ženskih genitalija, prisilna sterilizacija, uhođenje, psihičko nasilje, seksualno uznemiravanje i prinudni brak. Istovremeno, koncept pristanka je prepoznat kao postojanje volje za stupanje u polni odnos, a njegovo odsustvo je uslov za postojanje krivičnog djela silovanja.

²⁴ Zvanično opravdanje ovih izmjena odnosi se na navodnu namjeru usklađivanja Krivičnog zakona sa Ustavom RS: Prema Ustavu RS, svi građani su jednaki u svojim slobodama, pravima i dužnostima i imaju pravo na jednaku pravnu zaštitu, bez obzira na rasa, pol, jezik, nacionalno porijeklo, vjeru, društveno porijeklo, rođenje, obrazovanje, imovinski status, politička ili druga uvjerenja, društveni status ili druga individualna svojstva.

²⁵ RS nije delegirala člana u ovaj Odbor.

²⁶ Izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici iz 2019. godine pokušano je da se ovo pitanje površno i minimalno uskladi sa međunarodnim standardima, uključujući i one propisane Istanbulskom konvencijom.

²⁷ Ministarstvo porodice, omladine i sporta RS odustalo je od zakona bez ikakvog obrazloženja. Međutim, više od 20 desničarskih, populističkih i klerikalnih organizacija koje se zalažu za tradicionalne vrijednosti, uz javnu podršku predsjednika i premijera RS i političkih partija koje imaju većinu u Skupštini RS, mjesecima zahtijevaju da se ovaj zakon povuče iz dalje procedure. Njihovo obrazloženje zasniva se na neosnovanim tvrdnjama da zakon ugrožava tradicionalnu porodicu i u pravni okvir uvodi tzv. LGBTIQ+ i rodnu ideologiju.

osiguraju da se Savjet ministara neće formirati sve dok oba pola ne budu ravnopravno zastupljena. Izborni zakon još uvijek nije izmijenjen uprkos naporima organizacija civilnog društva i aktivista/ica.²⁸ Žene su konstantno nedovoljno zastupljene u ovom i drugim tijelima izvršne vlasti na entitetskom, kantonalnom i lokalnom nivou. Nakon opštih izbora 2022. godine u Savjetu ministara imenovana je jedna žena za predsjedavajuću, ali je i dalje u devetočlanom sastavu ovog tijela samo jedna ministrica (11,11%). U vladama FBiH i RS žene čine 25% ministara (na čelu su četiri od ukupno 16 ministarstava). Zastupljenost žena u kantonalnim vladama je 22,22% (20 žena od ukupno 95 ministarskih pozicija)²⁹.

9) **120.165**

Gender centri u BiH su provodili kampanje za promociju političkog učešća žena u saradnji sa međunarodnim i nevladinim organizacijama u BiH.³⁰ Ove kampanje uključuju video zapise, okrugle stolove, konferencije. Nažalost, druge institucije i političke stranke ne ulažu napore u promovisanje političkog učešća žena.

4. Seksualna orijentacija i rodni identitet (preporuke: 120.43, 120.48 – djelimično implementirano; preporuka 120.54 – nije implementirano)

10) **120.43, 120.48**

Akcioni plan za unapređenje stanja ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH za period 2021-2024 usvojen je na 54. sjednici Savjeta ministara BiH 28. jula 2022. godine. Predložen je tekst Akcionog plana od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. Dokument je izradila ekspertska grupa od 25 predstavnika/ca nadležnih organa uprave entiteta, BD, institucija BiH i civilnog društva. Akcioni plan postavlja tri opšta cilja: 1) Jednake mogućnosti i zabrana diskriminacije, 2) Jednaka prava u svim oblastima života i 3) Društvo koje poštuje različitosti. Nadalje, Akcioni plan predviđa četiri strateška cilja i čak devetnaest aktivnosti za njihovo postizanje. Akcionim planom su razrađeni i indikatori za sve aktivnosti, određen je odgovorni implementator i vremenski okvir za aktivnosti³¹. Međutim, mnogi ciljevi i aktivnosti koje su postavljene u Akcionom planu još uvijek nisu implementirane.

11) **120.54**

²⁸ Neformalna koalicija "Podijelimo odgovornost jednako" pripremila je izmjene i dopune Izbornog zakona BiH kako bi se osiguralo ravnopravno učešće žena i muškaraca u zakonodavnoj vlasti na svim nivoima u BiH. Shodno tome, predloženim amandmanima se traži da "svaka kandidatska lista ima jednak broj kandidata i kandidatkinja raspoređenih naizmjenično na listi", te da se nedostajući broj izabranih žena od najmanje 40% u parlamentima popunjava sa kompenzacijskih lista. Nadležni organi još nisu razmotrili ove izmjene.

²⁹ Vidi: Indeks rodne ravnopravnosti 2023:

https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Methodologije/IndeksRodneRavnopravnosti_BS.pdf.

³⁰ Agencija za ravnopravnost polova Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, 2020, Kampanja „Glasam za ženu“ za više žena na pozicijama odlučivanja u BiH, pristupljeno 09.05.2024. <https://arsbih.gov.ba/kampanja-ja-glasam-za-zenu-za-vise-zena-na-mjestima-odlucivanja-u-bih/>

³¹ Ibid, strana 13.

Odnosi između istospolnih partnera i njihovih partnerskih odnosa nisu uređeni ni u jednoj administrativnoj jedinici u BiH (FBiH, RS, BD BiH)³².

5. Borba protiv korupcije (preporuke: 120.71, 120.107, 120.109 – djelimično implementirano)

12) 120.71

Tokom marta 2024. godine usvojen je novi Zakon o sprječavanju sukoba interesa u institucijama na nivou BiH. Ovom usvajanju prethodile su izmjene temeljnih odredbi Zakona, koje su jasno definisale zahtjev da sve institucije BiH dostave imovinske izjave Komisiji za odlučivanje o sukobu interesa.³³ U RS-u, izmjene važećeg zakona sada omogućavaju javnim funkcionerima da vode organizacije koje se finansiraju iz javnog budžeta, čime se legalizuju sukobi interesa uprkos prigovorima civilnog društva.³⁴ U FBiH, Zakon o sprječavanju sukoba interesa se ne primjenjuje od 2013. godine zbog nepostojanja posebnog tijela za rješavanje pitanja sukoba interesa. Izvršna i zakonodavna vlast treba da usklade pravni okvir koji reguliše sukob interesa sa globalnim standardima tako što će: Naložiti da nosioci i nositeljice javnih funkcija podnose izjave o imovini i uspostaviti efikasne kontrole uz mogućnost izricanja administrativnih, disciplinskih i krivičnih sankcija; Proširiti djelokrug zakona kako bi obuhvatio sve pojedince/ke koji imaju izabrane ili imenovane uloge u institucijama javnog sektora, agencijama i preduzećima; Garantirati autonomiju komisije revidiranjem postupka za imenovanje.

13) 120.107, 120.109

Glede provedbe antikorupcijskih politika, pojedinci/ke koje prijavljuju korupciju u BiH ne uživaju nesmetan pristup pravdi niti odgovarajuću zaštitu. Na državnom nivou postoji Zakon o zaštiti lica koja prijavljuju korupciju u institucijama BiH. Zanimljivo je da ovaj zakon, nepromijenjen od njegovog usvajanja 2013. godine, sadrži samo 14 članova i očigledno nema odredbe o sudskoj zaštiti za pojedince/ke koje imaju status „zviždača“. Vrhunsko dostignuće u naporima za borbu protiv korupcije – postupak vanjske ili sudske zaštite – i dalje očigledno ne postoji u postojećem pravnom okviru BiH, što predstavlja značajan nedostatak. Nasuprot tome, RS priznaje sudsku zaštitu, proširujući zaštitne mjere ne samo na zviždače, već i na druge pojedince koji su s njima povezani (kao što su članovi porodice) i stoga mogu pretrpjeti štetne posljedice. U međuvremenu, FBiH tek treba da usvoji takav zakon, uprkos inicijativama nevladinog sektora koje pozivaju FBiH da počne sa izradom i donošenjem relevantnog zakona. Izvršna i zakonodavna vlast na nivou BiH trebale bi dati prioritet usvajanju novog Zakona o zaštiti lica koja prijavljuju korupciju. Nadalje, u FBiH, vlasti bi trebale uspostaviti jedinstvene

³² Amil Brković, Branko Ćulibrk, Delila Hasanbegović, Dina Bajrektarević i Jozo Blažević, Pink Report 2023, Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u BiH, strana 37, dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2023/06/Pink-report_za-web.pdf.

³³ Transparency International BiH, Zakon o sprječavanju sukoba interesa važan za sprječavanje korupcije, procedura usvajanja nije transparentna, dostupno na: <https://ti-bih.org/the-law-on-the-prevention-of-conflict-of-interest-is-important-for-the-prevention-of-corruption-the-adoption-procedure-is-not-transparent/?lang=en>.

³⁴ Transparency International BiH, RS novim zakonom pokušava legalizirati sukob interesa, dostupan na: <https://ti-bih.org/republic-of-srpska-is-trying-to-legalize-the-conflict-of-interests-with-a-new-law/?lang=en>.

zaštitne mjere i pravni lijek za sve pojedince/ke koji prijavljuju korupciju, odražavajući standarde koje su postavili drugi nivoi vlasti.

6. Pristup pravdi (preporuke: 120.29, 120.30, 120.31, 120.32, 120.33, 120.34, 120.35, 120.66, 120.67, 120.68, 120.103, 120.104 – djelimično implementirano; preporuke: 120.36, 120.105, 120.178 – nije implementirano)

14) 120.29, 120.33, 120.66, 120.67

Ne postoji šema reparacija na nivou cijele države i žrtve se moraju snalaziti u složenim procedurama kako bi ostvarile svoja prava. Nikada nije uspostavljen administrativni kolektivni program reparacija kroz koji bi sve žrtve u BiH dobile lak pristup odšteti i drugim neophodnim mjerama reparacije, pod jednakim uslovima i uz isti nivo zaštite prava. Primjena zastare na građanske parnice koje podnose žrtve, koje žele da traže odštetu, i dalje dovodi do toga da se žrtvama naplaćuju sudske takse za neuspjele zahtjeve za obeštećenje, posebno od RS. FBiH i BD BiH su napustile ovu praksu. BiH je još uvijek daleko od pružanja adekvatne, brze i djelotvorne reparacije žrtvama ratnih zločina prema međunarodnim standardima. Zakon o zaštiti civilnih žrtava ratnih zločina usvojen u FBiH u julu 2023. godine stupio je na snagu u januaru 2024. godine. Zakon je po prvi put priznao djecu rođenu iz seksualnog nasilja u ratu i dao im prava. U RS-u trenutno ne postoji zakonska odredba, dok Zakon sličnog naziva u BD BiH ne predviđa prava za ovu kategoriju, uprkos formalnom priznanju. Ostaje pitanje implementacije zagarantovanih prava, s obzirom na uključenost više nivoa vlasti i nedostatak koordinacije od strane resornog ministarstva. Prema Zakonu o zaštiti žrtava ratne torture RS, rok za podnošenje zahtjeva za ostvarnje statusa istekao je u oktobru 2023. godine. Ovo je u suprotnosti sa međunarodnim standardima koji ne priznaju postavljanje ovahvih vremenskih ograničenja. Odluka KPTUN-a iz 2019. godine u predmetu Gđa A protiv BiH još uvijek nije provedena, kao ni bilo koja od odgovarajućih mjera.³⁵

15) 120.30, 120.31, 120.32, 120.34, 120.35, 120.36, 120.103, 120.104

Predviđeno je da će Revidirana Nacionalna strategija trajati do kraja 2025. godine. Procjenjuje se da se dio koji nije implementiran sastoji od preko 3000 prijavljenih ratnih zločina za koje nema identifikovanog osumnjičenog ili još uvijek nije uspostavljena komisija za ratne zločine pred sudovima BiH. Logistički je nemoguće procesuirati sve predmete do kraja 2025. godine. Pravosudne institucije tvrde da nemaju dovoljno osoblja i sredstava, ali neki od glavnih razloga za dijelove koji nisu implementirani su: nedostatak regionalne i međunarodne saradnje, osoblje ne procesuiraju efikasno predmete ratnih zločina, zemlje u kojima borave osumnjičeni nisu spremne da ih izruče ili traže ustupanje krivičnog gonjenja, ali ne pokreću proces. Odjel za integritet Visokog sudskog i tužilačkog savjeta BiH (VSTS) još uvijek nije operativan³⁶ što

³⁵ TRIAL International. *Preživjele ratnog seksualnog nasilja ponovo traže pravdu pred Komitetom UN protiv torture/ Survivors of wartime sexual violence again demand justice before the UN Committee against Torture*. Članak dostupan na: <https://trial.ba/?p=1330>.

³⁶ Kuloglija-Zolj, Nermina. *Kasnjenje u provjeri imovine moglo bi blokirati imenovanje sudija i tužilaca od decembra/ A delay in asset verification could block the appointment of judges and prosecutors from December*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2023/10/17/kasnjenje-u-provjeri-imovine-moglo-bi-blokirati-imenovanja-sudija-i-tuzilaca-od-decembra/>.

dovodi do kašnjenja u imenovanju novih pravosudnih kadrova³⁷. Produžen je rok za formiranje Odjeljenja za provjeru finansijskih izvještaja nosilaca pravosudnih funkcija³⁸. VSTS je jednoglasno usvojio Prijedlog programa reformi ove institucije za period 2024-2026. godine uz izmjene Poslovnika i više neće propisivati nacionalnu i rodnu zastupljenost svojih članova, što može dovesti do korupcije i diskriminacije³⁹. Potrebno je hitno formiranje Odjeljenja za integritet i usvajanje njegovog poslovnika, kao i obezbjeđivanje finansiranja njegovog rada. Presude za ratni zločin seksualnog nasilja i dalje su ispod zakonskog minimuma (u slučaju priznanja krivice), nedosljedne u kontekstu olakšavajućih i otežavajućih okolnosti (ako je počinitelj u krvnom srodstvu ili se dobro ponašao u sudnici) i favoriziraju počinitelja umjesto žrtava⁴⁰. Sudska vijeća moraju prestati koristiti mjere ublažavanja kazne kako bi se smanjile kazne i osigurale veće odštete žrtvama. Usvojen je Zakon o sprečavanju sukoba interesa, iako procedura njegovog usvajanja nije bila transparentna od samog početka i o njoj se nije javno raspravljalo.⁴¹ Isti zakon u entitetu RS mijenja svoju proceduru, imajući u vidu kontroverzu koja glasi da se državni službenici ne plaćaju za rukovodeće uloge u udruženjima ili fondacijama pa ne postoji sukob interesa⁴². Od predviđenih antikorupcijskih zakona usvojene su samo izmjene i dopune Zakona o javnim nabavkama koje nisu ispunile svoju svrhu, jer je Savjet ministara uklonilo odredbe koje su predviđale jačanje nadzora i strožije sankcije⁴³. Zviždači još uvijek nisu adekvatno zaštićeni, jer sudovi podržavaju sankcije koje kompanije i institucije izriču zviždačima (slučaj Emir Mesić)⁴⁴.

³⁷ Begić, Jasmin. *U VSTS-u jos nisu spremni za primjenu izmijenjenog zakona/The HJPC is not yet ready to apply the amended law*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2024/02/08/u-vstv-u-jos-nisu-spremni-za-primjenu-izmijenjenog-zakona/>.

³⁸ Kuloglija-Zolj, Nermina. *Dom naroda produžio rok za formiranje Odjela za provjeru finansijskih izvještaja sudija i tuzilaca/The House of Peoples extended the deadline for the establishment of the Department for checking financial reports of judges and prosecutors*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2024/01/31/dom-naroda-produzio-rok-za-formiranje-odjela-za-provjeru-finansijskih-izvjestaja-sudija-i-tuzilaca/>.

³⁹ Kuloglija-Zolj, Nermina. *Zamrzavanja etničke i spolne pripadnosti članova VSTV-a kao sredstvo produženja mandata/Freezing the ethnic and gender affiliation of HJPC members as means of extending the mandate*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2024/02/01/zamrzavanja-etnicke-i-spolne-pripadnosti-clanova-vstv-a-kao-sredstvo-produzenja-mandata/>.

⁴⁰ Hodžić, Enes. *Šta trebate znati o kažnjavanju ratnog seksualnog nasilja u BiH/What you need to know about the punishment of wartime sexual violence in B&H*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2024/01/05/sta-trebate-znati-o-kaznjavanju-ratnog-seksualnog-nasilja-u-bih/>.

⁴¹ Dizdarević Tahmišćija, Emina. *Tri stvari koje trebate znati o usvojenom tekstu Zakona o sprečavanju sukoba interesa/Three things you need to know about the adopted text of the Law on Prevention of Conflict of Interest*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2024/03/07/tri-stvari-koje-trebate-znati-o-usvojenom-tekstu-zakona-o-spreccavanju-sukoba-interesa/>.

⁴² Vujatović, Đorđe. *Promjene Zakona o sprečavanju sukoba interesa RS-a: Apsurd ili odgovarajuće rješenje/Changes to the Law on Prevention of Conflicts of Interest of the RS: Absurdity or an Appropriate Solution*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2023/06/06/promjene-zakona-o-spreccavanju-sukoba-interesa-rs-a-apsurd-ili-odgovarajuce-rjesenje/>.

⁴³ Husarić Omerović, Azra. *Šta trebate znati o Alternativnom izvještaju o napretku BiH na putu za članstvo u EU/What you need to know about the Alternative Report on B&H's progress on the path to EU membership*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2023/04/26/sta-trebate-znati-o-alternativnom-izvjestaju-o-napretku-bih-na-putu-za-clanstvo-u-eu/>.

⁴⁴ Husarić Omerović, Azra. *Prijavitelj korupcije Emir Mesić izgubio spor zbog degradacije na poslu/Corruption whistleblower Emir Mesic lost his case due to demotion at work*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2024/03/13/prijavitelj-korupcije-emir-mesic-izgubio-spor-zbog-degradacije-na-poslu/>.

16) 120.68

Sistem besplatne pravne pomoći i dalje je neuvezan po administrativnim jedinicama. RS nije promijenila svoje zakonodavstvo kako bi omogućila besplatnu pravnu pomoć u krivičnim postupcima. U FBiH, neuvezanost je posljedica toga što kantoni imaju zakone koji pokrivaju besplatnu pravnu pomoć. To dovodi do nejednake upotrebe i pristupa besplatnoj pravnoj pomoći u zemlji. Preporučuje se sljedeće: 1. Uspostaviti političku i institucionalnu dimenziju procesa pomirenja radi rješavanja sistemskih i tekućih prepreka sa kojima se žrtve suočavaju. 2. Potrebno je odustati od primjene zastare, u skladu sa odlukom KPTUN za BiH. 3. Sudske troškove nametnute žrtvama ratne torture koje su tužile RS potrebno je što prije ukinuti. 4. Tužilaštvo BiH treba u potpunosti istražiti i procesuirati predmete koji se odnose na negiranje, banalizaciju i veličanje ratnih zločina i ratnih zločinaca. 5. Entiteti treba da izmijene zakone o pravima žrtava torture i uklone ograničavajuće odredbe. 6. Uspostaviti efikasan i sveobuhvatan okvir za reparacije kako bi se osigurao nediskriminatorski pristup svim kategorijama žrtava i pristup pravima u cijeloj BiH. Potrebno je donijeti Zakon o zaštiti žrtava ratnih zločina na državnom nivou, uz uspostavljanje fonda za obeštećenje. 7. U potpunosti provesti odluku KPTUN-a u slučaju gdje A.

17) 120.105, 120.178

Rješavanje predmeta ratnih zločina produženo je za dvije godine jer nije ispoštovan postojeći rok predviđen Revidiranom strategijom za rješavanje predmeta ratnih zločina. Tranzicija jednostavnijih predmeta na domaće sudove ide sporo, dok je dodatni izazov nedostupnost optuženog pravosuđu zbog dvojnog državljanstva Hrvatske i Srbije. Veliki broj oslobođenih (40 u 2023.) koji su bili optuženi za ratne zločine ukazuje na loš kvalitet optužnica i manjak stručnosti tužilaca⁴⁵. Institut za nestala lica radi sa zastarjelom opremom i tehnologijom, nema dovoljan broj patologa i ima vrlo ograničena sredstva⁴⁶. Desetine povratnika/ca napadnuto je u svojim lokalnim zajednicama, a incidenti nisu procesuirani⁴⁷. Od 2021. godine, kada su nametnute dopune Krivičnog zakona odredbama koje zabranjuju negiranje ratnih zločina i genocida i veličanje ratnih zločinaca, tužilaštvo je podiglo samo jednu optužnicu za negiranje ratnog zločina⁴⁸. VSTS mora dalje insistirati na prioritizaciji rada slučajeva napada na povratnike⁴⁹, dok Tužilaštvo treba implementirati evropsku praksu i raditi na edukaciji kadra.

⁴⁵ Rovcanin, Haris. *Povećan broj oslobađajućih presuda za ratne zločine, smanjen broj optužnica/Increased number of acquittals for war crimes, reduced number of indictments*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2023/12/27/povecan-broj-oslobadajucih-presuda-za-ratne-zlocine-smanjen-broj-optuznica/>.

⁴⁶ Grebo, Lamija. *Jos 60 osoba nestalih u ratu pronađeno tokom 2023. godine/Another 60 persons missing in the war found during 2023*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2023/12/26/jos-60-osoba-nestalih-u-ratu-pronadjeno-tokom-2023-godine/>.

⁴⁷ Husarić Omerović, Azra. *Slučajevi zbog kojih je BiH pala na ispitu ljudskih prava i sloboda u 2023./Cases due to which B&H the human rights and freedoms exam in 2023*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2023/12/25/slucajevi-zbog-kojih-je-bih-pala-na-ispitu-ljudskih-prava-i-sloboda-u-2023/>.

⁴⁸ Kuloglija-Zolj, Nermina. *Tri stvari koje trebate znati o prvom optuženom za veličanje ratnog zločinca/Three things you need to know about the first person accused of glorifying a war criminal*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2024/01/31/tri-stvari-koje-trebate-znati-o-prvom-optuzenom-za-velicanje-ratnog-zlocinca/>.

⁴⁹ Grebo, Lamija. *VSTS podržao prijedloge za prioritarno procesuiranje napada na povratnike/HJPC supported proposals for priority processing of attacks on returnees*. Članak dostupan na: <https://detektor.ba/2024/04/19/vstz-podrzao-prijedloge-za-prioritetno-procesuiranje-napada-na-povratnike/>.

7. Sloboda udruživanja i mirnog okupljanja, sloboda mišljenja i izražavanja (preporuke: 120.92, 120.96, 120.102 – djelimično implementirano; preporuke: 120.85, 120.86, 120.98 – nije implementirano)

18) 120.85, 120.86

Okruženje u kojem rade aktivisti/ce civilnog društva/branitelji/ce ljudskih prava (BLJP) u BiH može se opisati kao neinspirativno i zastrašujuće. BLJP se suočavaju sa nedostatkom javne podrške za svoj rad, a nasilje nad njima često prolazi nekažnjeno, ponekad čak podsticano i uzrokovano od strane javnih funkcionera. Pravni okvir unutar kojeg BLJP djeluju je fragmentiran, što dovodi do nejednakih prava i pristupa resursima. Malo je povjerenja u institucije odgovorne za zaštitu i pružanje adekvatnog odgovora, a prisutan je i opravdan strah da bi javno izraženi stavovi ili mišljenja mogli naštetiti aktivistima/cama, njihovim organizacijama i porodicama⁵⁰. U posljednje vrijeme primjetni su trendovi daljeg sužavanja prostora za OCD, koji se manifestuju kroz donošenje ili najavu restriktivnih zakona koji ograničavaju osnovna ljudska prava, uključujući slobodu izražavanja, pristup informacijama i slobodu udruživanja. Odsustvo ovih prava čini rad branitelja i braniteljica ljudskih prava gotovo nemogućim. Izmjenama i dopunama Krivičnog zakona RS (avgust 2023.) kleveta je ponovo kriminalizovana i uvedena su druga krivična djela, koja su značajno uticala na rad aktivista i novinara u smislu cenzure, autocenzure i potencijalne kaznene evidencije zbog klevete⁵¹, što uzrokuje negativne posljedice kao što je nepodobnost za posao. Izmjene i dopune Zakona o geološkim istraživanjima isključuju lokalne zajednice iz donošenja odluka, ometaju ekološke aktiviste i krše međunarodne konvencije. Ovo je u suprotnosti sa Arhuškom konvencijom i Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi, negativno utječući na rad ekoloških aktivista koji se bore protiv iregularne i nepravedne eksploatacije prirodnih resursa BiH. Iako se ovi negativni trendovi prvenstveno tiču RS, pokušaji ograničavanja rada aktivista i novinara se dešavaju i u FBiH⁵². Vlada Kantona Sarajevo izradila je nacrt Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, koji internet smatra javnim prostorom i predlaže visoke kazne za novinare i medije za širenje lažnih vijesti, kao i kazne za moralne presteupe i ometanje ili omalovažavanje javnih funkcionera. Među tim kaznama bila je i odredba o zabrani javnog nastupa i aktivnosti do jedne godine. Zbog brojnih kritika domaćih i međunarodnih organizacija, nacrt je povučen iz daljeg razmatranja u julu 2023. godine⁵³. Kada je riječ o slobodi okupljanja, BiH je uređena sa 12 zakona koji regulišu ovo pravo, među kojima su samo zakoni usvojeni u Zeničko-dobojskom kantonu u 2023. godini, Unsko-sanskom kantonu u

⁵⁰ Pogledajte izvještaj "*Braniteljice i branitelji ljudskih prava u BiH – prava, položaj i prepreke*". Kuća ljudskih prava Banja Luka (2023). Zasnovan je na dubinskim intervjuima sa 21 aktivistom/icom za ljudska prava iz cijele BiH, od kojih su većina žene (13): <https://shorturl.at/dqxHL>.

⁵¹ Od avgusta 2023. godine, kada su stupile na snagu izmjene i dopune Krivičnog zakona, do kraja februara 2024. godine, tužilaštva u RS zaprimila su preko 50 krivičnih prijava za klevetu. Najviše prijava - 39 - zaprimilo je Okružno tužilaštvo Banjaluka za krivična djela klevete i iznošenje ličnih i porodičnih činjenica. Dvije žalbe odnose se na novinare. Vidi: <https://shorturl.at/acjpx> (12. april 2024.).

⁵² Zatega, Ermin. *Kršenje javnog reda i mira i lažne vijesti na 'sarajevskom internetu'/Violation of public order and peace and fake news on the "Sarajevo Internet"*. Članak dostupan na: <https://shorturl.at/jxBsv>.

⁵³ Ibid 48, <https://shorturl.at/jxBsv>.

2024. godini i Kantonu 10, kao i Zakon o javnom okupljanju BD BiH ocjenjeni kao usklađeni sa međunarodnim standardima. Međutim, ova raznolikost, zajedno sa prekomjernim zakonskim ograničenjima u određenim propisima, ponekad ometa ili obeshrabruje efektivno ostvarivanje prava na mirno okupljanje. Shodno tome, ovo pravo nije jednako dostupno svim BLJP u zemlji, jer se zakonske odredbe razlikuju u različitim regionima. Pravne i birokratske barijere često ometaju pravo na mirno okupljanje, kao što je vidljivo u slučaju bh. Povorke ponosa, čije održavanje je uvjetovano pretjeranim sigurnosnim zahtjevima⁵⁴. Aktuelni zakonodavni proces u RS u vezi sa Zakonom o posebnom registru i javnosti rada neprofitnih organizacija izazvao je značajnu zabrinutost u pogledu slobode udruživanja. Iako je Zakon povučen iz skupštinske procedure (u maju 2024.), već je nanio štetu organizacijama civilnog društva u RS – etiketiranje OCD kao agenata stranog uticaja poljuljalo je njihov kredibilitet u javnosti, a mnoge organizacije su počele razmatrati mogućnost preregistracije na BiH ili drugi nivo vlasti. Vlada mora povući restriktivne zakone koji ugrožavaju slobodu udruživanja i pridržavati se obaveza prema evropskim standardima, osiguravajući sigurno okruženje za branitelje ljudskih prava i održavanje demokratskih principa u BiH i odustati od usvajanja restriktivnih zakona.

19) **120.92, 120.96**

Ograničeni napredak ostvaren je u osiguravanju povoljnog okruženja za civilno društvo usvajanjem novog zakona o slobodi okupljanja u BD BiH, a usklađivanje sa standardima EU potrebno je provesti i u ostatku BiH. Nedovoljni se napori ulažu u to da se online i offline prostor za civilno društvo učini sigurnijim. Nalazi Monitoring matrice za BiH⁵⁵ ukazuju na sužavanje prostora za civilno društvo. Potrebno je uložiti više truda i resursa u sistemski i strateški razvoj podsticajnog okruženja za civilno društvo. Sporazum o saradnji između Savjeta ministara BiH i NVO ostaje neiskorištena prilika. Ne postoje adekvatni pravni i institucionalni mehanizmi za implementaciju međusektorskog partnerstva i građanskog dijaloga što dodatno otežava situaciju. Zakon o građanskim inicijativama i zaštiti građana i aktivista pružio bi adekvatan okvir za zaštitu BLJP. Nacrt zakona je već 26. juna 2024. godine usvojio Predstavnički dom FBiH. Sljedeći korak je da Zakon usvoji i Dom naroda Parlamenta FBiH.⁵⁶ Ured za reviziju BiH pratio je provođenje preporuka za reviziju učinka upravljanja grantovima u institucijama BiH. Što se tiče implementacije preporuka iz 2020. godine, u 2021. godini zabilježen je pad u implementaciji.

20) **120.98**

⁵⁴ Specifični problemi su: nadležni organi sužavanje prava na mirno okupljanje na tačno određena mjesta, pretjerana birokratizacija u ostvarivanju ovog prava, prenošenje odgovornosti na organizatore, preširoka ovlaštenja institucija u pogledu odobravanja okupljanja, pitanje nepriznavanja "spontanih okupljanja", a organizatorima se nameću značajna finansijska i logistička opterećenja u pojedinim slučajevima, kao što je bh. Pride Marš - ovo je jedini mirni protest u Kantonu Sarajevo za koji se traže dodatne sigurnosne mjere.

⁵⁵ Izvještaj Monitoring Matrice za 2021, CPCD BCSDN mreža <https://civilnodrustvo.ba/monitoring-matrix-on-enabling-environment-for-civil-society-development-in-bih-6/>.

⁵⁶ Aarhus centar u BiH. *Usvojen Nacrt Zakona o građanskoj inicijativi i zaštiti građana/ki i aktivista/ica: Korak ka velikoj pobjedi za demokratiju i građanska prava u FBiH/ Draft Law on Citizen Initiative and Protection of Citizens and Activists Adopted: A Step Towards a Great Victory for Democracy and Civil Rights in FB&H*. Članak dostupan na: <https://aarhus.ba/2024/06/27/usvojen-nacrt-zakona-o-gradanskoj-inicijativi-i-zastiti-gradana-ki-i-aktivista-ica-korak-ka-velikoj-pobjedi-za-demokratiju-i-gradanska-prava-u-fbih/>.

Kanton Sarajevo inkriminirao je širenje lažnih vijesti i kritike javnih organa. Iako je nacrt zakona povučen zbog negodovanja javnosti, vlasti su izrazile opredijeljenost da ponovo uvedu izmijenjenu verziju istog zakona. Ovakve aktivnosti vlade, uz restriktivne tendencije Vlade RS, (npr. zakon o stranim agentima), jasan su pokazatelj da će se aktivisti više autocenzurisati u svojim budućim aktivnostima i radu.

21) 120.102

U julu 2020. godine BD BiH je usvojio Zakon o mirnom okupljanju, zatim su isto učinili i Zeničko-dobojski kanton⁵⁷ 2023. godine, Unsko-sanski kanton⁵⁸ 2024. godine i Kanton 10⁵⁹. Ovi zakoni su usklađeni sa standardima EU i regulišu samo javno okupljanje, dok će javni nastup biti regulisan sa posebnim zakonima⁶⁰. Vlada Kantona Sarajevo formirala je radnu grupu za izradu Zakona o mirnom okupljanju 2021. godine, ali do sada nacrt zakona još uvijek nije dostupan. RS i još sedam kantona u FBiH i dalje imaju veoma restriktivne zakone i nema informacija kada će i da li će usvojiti zakone usklađene sa međunarodnim standardima.

8. Pravo na obrazovanje (preporuka: 120.140 – djelimično implementirano)

22) 120.140

Ostvaren je napredak u stopama upisa u ustanove za Rano obrazovanje i njegu djece. Implementacijom novog Zakona o finansijskoj podršci porodici sa djecom povećan je obuhvat i pravičnost dječijih novčanih naknada u FBiH. Sa osnovnim pravnim okvirom za obrazovanje odraslih na državnom i entitetskim nivoima, BiH ima čvrstu osnovu za razvoj u ovom sektoru. Istekla je „Strateška platforma za razvoj obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u BiH 2014 - 2020“, i trenutno ne postoji nastojanje nadležnih institucija da se razvije nova.

9. Izgradnja institucionalnih kapaciteta (preporuke: 120.21, 120.22, 120.24, 120.26 – djelimično implementirano)

23) 120.21, 120.22, 120.24, 120.26

Obuka službenika za provođenje zakona i pravosuđa još uvijek nije sistematski riješena⁶¹. Policijska akademija FBiH je 2023. godine provela edukaciju za 347 kadeta na temu zločina iz mržnje, govora mržnje i slobode okupljanja. Nažalost, ove obuke su rezultat truda i ulaganja organizacija civilnog društva, a ne nadležnih institucija. Ovi časovi nisu dio redovnog plana i

⁵⁷ Nacrt zakona o mirnom okupljanju Zeničko-dobojskog kantona, pristupljeno 17. 05.2024. godine, https://zdk.ba/images/attachments/02_Nacrt_Zakona_o_mirnom_okupljanju.pdf.

⁵⁸ Nacrt Zakona o mirnom okupljanju Unsko-sanskog kantona, pristupljeno 17.05.2024. godine, https://vladausk.ba/v4/files/media/pdf/64fb14f4022333.94680907_zakon%20o%20slobodi%20mirnog%20okupljanja%20%281%29.pdf.

⁵⁹ Misija OEBS-a u BiH pozdravlja usvajanje Zakona o mirnom okupljanju u Kantonu 10, fena.ba, pristupljeno 17. 05.2024. godine, <https://fena.ba/article/1575898/misija-osce-a-u-bih-pozdravila-usvajanjezakona-o-mirnom-okupljanju-u-kantonu-10>.

⁶⁰ Nyaletsossi Voule, Clément. Preliminarne napomene specijalnog izvjestioca za pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja. Sarajevo, 2024, strana 7, stav 38. Dostupno na:

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/associaton/statements/20240422-eom-bosniaherzegovina-sr-freedom-assembly-associaton-en.pdf>.

⁶¹ Ibid 55, strana 27.

programa akademije. Da li će se ova nastava izvoditi ili ne zavisi od odobrenja aktuelnog federalnog ministra unutrašnjih poslova.

10. Prava osoba s invaliditetom (preporuke: 120.179, 120.180, 120.181, 120.182, 120.183, 120.184, 120.185, 120.186, 120.187, 120.187, 120.187, 120.187, 120.187 120.191 – djelimično implementirano)

24) 120.180, 120.181, 120.182, 120.183, 120.185, 120.186, 120.189, 120.190

BiH je postigla određeni napredak u provođenju preporuka iz posljednjeg ciklusa UPP-a koji se odnose na osobe s invaliditetom. Ipak, ukupna stopa implementacije preporuka i opšte stanje ljudskih prava, za ovu grupu, ostaje nezadovoljavajuće. Za sveobuhvatna i održiva poboljšanja potrebna je sistematična i koordinirana akcija svih relevantnih aktera. U skladu sa KoPOsI, neophodna je obavezna edukacija državnih službenika i namještenika u javnim ustanovama o pristupu invalidnosti sa stanovišta ljudskih prava, kao i javne kampanje kako bi se povećalo razumijevanje javnosti o pravima osoba s invaliditetom i obavezama države na svim administrativnim nivoima uprave.⁶² Na nacionalnom i nižim nivoima vlasti, BiH tek treba da uskladi svoje zakonodavstvo sa KoPOsI, kako bi uključila objašnjenje obaveze pružanja razumne prilagodbe u svim oblastima života, a ne samo u zapošljavanju, kako trenutno stoji u Zakonu o zabrani diskriminacije BiH. Uskraćivanje razumne prilagodbe na zahtjev osobe s invaliditetom treba jasno definirati kao diskriminaciju. Zakonodavstvo o zabrani diskriminacije treba poboljšati, uz jasnije definicije intersekcionalne diskriminacije, posebno za žene s invaliditetom, koje nisu dovoljno prepoznate i uključene u politike i pokrete žena ali ni pokret osoba s invaliditetom. Još uvijek ne postoji usklađen koncept invalidnosti zasnovan na ljudskim pravima na svim nivoima administrativnog uređenja BiH. Ne postoji nacionalni akcioni plan za implementaciju KoPOsI. Umjesto toga, svaki entitet, FBiH i RS, donosi svoje strategije. Strategija RS (2017-2026) uključuje godišnje izvještavanje, ali ti izvještaji nisu dostupni široj javnosti jer nisu objavljeni na internetu. Strategija FBiH je istekla 2021. godine, a nova tek treba da bude usvojena. Ovim strategijama nedostaje posvećena implementacija i dovoljna izdvajanja iz budžeta, zbog čega se osobe s invaliditetom i dalje bore za pristojan život. Potrebni su koordinirani naponi i bolja raspodjela resursa na svim nivoima upravljanja državom. Spora i nedovoljna implementacija ovih strategija rezultira neadekvatnim uključivanjem, zaštitom i uživanjem prava osoba s invaliditetom. BiH još uvijek nije uvela efikasne metode za uključivanje i angažovanje osoba s invaliditetom, uključujući žene i mlade s invaliditetom u proces izrade zakonodavstva. Redovno i značajno učestvovanje i konsultacije ostaju ograničeni, što zahtijeva dalje napore da se ove grupe uključe u procese i razvoje zakona i politika. Jedini napredak je postignut u nekoliko oblasti u BiH gdje su organizacije osoba s invaliditetom osnažene i upoznate sa KPOI i postojećim zakonodavstvom te saraduju sa vlastima.

25) 120.179, 120.184, 120.187, 120.188, 120.191

Uloženi su određeni naponi da se učenici s invaliditetom uključe u redovni obrazovni sistem. Vlade su u pojedinim oblastima poduzele korake za uvođenje ili izmjenu zakona i propisa koji prepoznaju potrebu izrade individualnih obrazovnih planova i angažovanja asistenata u

⁶² Konvencija UN o pravima osoba s invaliditetom

nastavi. Ipak, u većem dijelu BiH ostaju značajne prepreke i praznine u pružanju kvalitetnog obrazovanja djeci s invaliditetom, posebno u smislu izdvajanja dovoljnih finansijskih sredstava za pružanje asistivnih pomagala, pristupačnosti, obučenog osoblja, ranog pristupa zdravstvenim uslugama, itd. Stavovi društva, uključujući obrazovne institucije i nastavnike, i dalje su najveća prepreka ostvarivanju prava na obrazovanje, posebno učenika sa intelektualnim poteškoćama. Sistemska poboljšanja su neophodna u mnogim područjima BiH kako bi se omogućile jednake mogućnosti obrazovanja za svu djecu sa smetnjama u razvoju bez diskriminacije.

Organizacije članice Inicijative Civilnog društva za UPP BiH koje su doprinjele izradi Izvještaja iz sjenke

Balkanska istraživačka mreža (BIRN)

BIRN BiH je nevladina organizacija sa sjedištem u Sarajevu koja je specijalizovana za praćenje i izvještavanje o suđenjima za ratne zločine. Organizacija je osnovana 2005. godine s ciljem pružanja objektivnih i pravovremenih informacija javnosti BiH o procesima tranzicijske pravde koji se odvijaju u zemlji i regionu. Od 2015. godine BIRN BiH je proširio svoje aktivnosti na praćenje i izvještavanje o organiziranom kriminalu, korupciji i terorizmu, kao i na rad pravosudnih institucija u zemlji. Podržavajući najviše profesionalne standarde u objektivnom i nezavisnom izvještavanju, BIRN BiH je stekao stručno i institucionalno priznanje za svoju sposobnost da proširi svoje polje djelovanja i nastavi da informiše i edukuje javnost o pitanjima koja se tiču pravosuđa.

Centar za promociju civilnog društva (CPCD)

Centar za promociju civilnog društva (CPCD) osnovan je 1996. godine, a djeluje u BiH, kao i u zemljama Zapadnog Balkana. Misija CPCD-a je da doprinosi jačanju civilnog društva u BiH kroz podršku razvoju organizacija civilnog društva u njihovoj međusobnoj saradnji i umrežavanju, uspostavljanju okvira za efikasne odnose sa vladinim i privatnim sektorom i razvoju građanskog aktivizma, kao i kroz promociju neprofitnog sektora kao kvalitetnog i nezaobilazanog aktera u društveno-ekonomskom razvoju zemlje. CPCD je razvio SMART centar za obrazovanje odraslih.

Fondacija CURE

Fondacija CURE je feminističko-aktivistička organizacija koja promovise rodnu i polnu ravnopravnost i radi na pozitivnim društvenim promjenama kroz obrazovne, kulturne i istraživačke programe. Organizirajući afirmativne kolektivne akcije, CURE slave snagu i moć žena, te pomažu u osnaživanju pojedinki da postanu pokretači društvenih promjena u Bosni i Hercegovini i svijetu.

Helsinški parlament građana Banja Luka

Helsinški parlament građana (hCa) Banja Luka je zvanično registrovan 16. avgusta 1996. godine kao lokalna nevladina organizacija u Republici Srpskoj/Bosni i Hercegovini. Od tog perioda, hCa Banja Luka aktivno učestvuje u promociji, jačanju i povezivanju građanskih inicijativa, radeći na pomirenju i osnaživanju marginalizovanih grupa za politički aktivizam, kako na lokalnom tako i na regionalnom nivou.

hCa Banja Luka svoju viziju nastoji ostvariti kroz tri programske oblasti: Jačanje civilnog društva i transformacija organa javne vlasti u servis građana, Zalaganje za rodnu ravnopravnost i Stvaranje uslova za intenzivnije uključivanje mladih u javni život.

MyRight-Empowers people with disabilities

MyRight-Empowers people with disabilities je švedska krovna organizacija za osobe s invaliditetom koja pruža podršku u razvoju i radu organizacija osoba s invaliditetom širom sveta. Kancelarija MyRight u Bosni i Hercegovini djeluje od 2009. godine i provodi program osnaživanja osoba s invaliditetom i njihovih organizacija za prava zagarantovana Konvencijom UN-a o pravima osoba s invaliditetom u cilju samostalnog i uspješnog zagovaranja za ostvarivanje njihovih prava. Programom izgradnje kapaciteta obuhvaćeno je pet koalicija sa više od 60 organizacija osoba sa različitim invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

Sarajevski otvoreni centar (SOC)

Sarajevski otvoreni centar (SOC) je nezavisna feministička organizacija civilnog društva koja nastoji osnažiti lezbejke, gej, biseksualne, trans* i interseksualne (LGBTI) osobe i žene kroz osnaživanje zajednice i izgradnju aktivističkog pokreta. SOC također javno promovira ljudska prava LGBTI osoba i žena i zalaže se na nacionalnom, evropskom i međunarodnom nivou za unapređenje zakonodavstva i politika u Bosni i Hercegovini. Radeći na pitanjima evropskih integracija, SOC unapređuje ljudska prava uopšteno i podstiče dalji razvoj civilnog društva.

Transparency International u BiH (TI BiH)

Transparency International u Bosni i Hercegovini je akreditovani ogranak Transparency International-a, globalne koalicije za borbu protiv korupcije. Osnovni ciljevi Transparency International-a u BiH su suzbijanje korupcije, podrška razvoju dobrog upravljanja, odgovornost i transparentnost javnih institucija, šire demokratske vrijednosti i pravedno tržište.

TRIAL International

TRIAL International je nevladina organizacija sa sjedištem u Ženevi, a njihov ured u Bosni i Hercegovini bavi se pružanjem besplatne pravne pomoći žrtvama ratnih zločina pred domaćim i međunarodnim tijelima i mehanizmima zaštite ljudskih prava. TRIAL International vrši pritisak na vlasti da poboljšaju prava preživjelih, zalaže se za zakonske aktivnosti u cilju provođenja pravde i doprinosi podizanju svijesti javnosti o problemima sa kojima se suočavaju žrtve ratnih zločina i njihove porodice.

Bibliografija

Kovačević v. Bosna and Hercegovina, Apelacija no. 43651/22 (Evropski sud za ljudska prava 29. avgust 2023.).

Aarhus Centar u BiH. (27. jun 2024.). *Aarhus.ba*. Preuzeto jula 2024. iz Usvojen Nacrt Zakona o građanskoj inicijativi i zaštiti građana/ki i aktivista/ica: Korak ka velikoj pobjedi za demokratiju i građanska prava u FBiH: <https://aarhus.ba/2024/06/27/usvojen-nacrt-zakona-o-gradanskoj-inicijativi-i-zastiti-gradana-ki-i-aktivista-ica-korak-ka-velikoj-pobjedi-za-demokratiju-i-gradanska-prava-u-fbih/>

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (11. mart 2024.). *Demografija i socijalna statistika*. Preuzeto maja 2024. iz Ankete o radnoj snazi, IV kvartal 2023. godine: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2024/LAB_00_2023_Q4_1_BS.pdf

Begić, J. (8. februar 2024.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz U VSTS-u još nisu spremni za primjenu izmijenjenog zakona: <https://detektor.ba/2024/02/08/u-vstv-u-jos-nisu-spremni-za-primjenu-izmijenjenog-zakona/>

BHRT. (8. mart 2024.). *BHRT*. Preuzeto maja 2024. iz Još uvijek nema alimentacionih fondova, do kada će to biti tako: <https://www.bhrt.ba/jo%C5%A1-uvijek-nema-alimentacionih-fondova-do-kada-%C4%87e-to-bit-tako>

Brković, A, Čulibrk, B, Hasanbegović, D, Bajrektarević, D, & Blažević, J. (2023). *Pink Report 2023, Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Dardić, D, Brković, A, Lučka, D, Kanlić, E, Kljajić, E, Vukelić, J, et al. (2023). *Braniteljice i branitelji ljudskih prava u Bosni i Hercegovini - prava, položaj i prepreke*. Banja Luka: Kuća ljudskih prava Banja Luka.

Demir, E. (oktobar 2021.). *Civilnodrustvo.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Monitoring matrice o omogućavanju okruženja za razvoj civilnog društva u BiH: <https://civilnodrustvo.ba/monitoring-matrix-on-enabling-environment-for-civil-society-development-in-bih-6/>

Dizdarević Tahmišćija, E. (7. mart 2024.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Tri stvari koje treba znati o usvojenom tekstu Zakona o sprečavanju sukoba interesa: <https://detektor.ba/2024/03/07/tri-stvari-koje-trebate-znati-o-usvojenom-tekstu-zakona-o-spreccavanju-sukoba-interesa/>

Faktor. (7. februar 2024.). *Faktor*. Preuzeto maja 2024. iz Šta kaže Amidžić: Još nema budžeta institucija BiH, evo šta se sada čeka: <https://faktor.ba/bosna-i-hercegovina/aktuelno/sta-kaze-amidzic-jos-nema-budzeta-institucija-bih-evo-sta-se-sada-ceka/179495>

Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine o. (6. novembar 2020.). *Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine*. Preuzeto maja 2024. iz Kampanje "Ja glasam za ženu" za više žena na mjestima odlučivanja u BiH: <https://arsbih.gov.ba/kampanja-ja-glasam-za-zenu-za-vise-zena-na-mjestima-odlucivanja-u-bih/>

Grebo, L. (26. decembar 2023.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Još 60 osoba nestalih u ratu pronađeno tokom 2023. godine: <https://detektor.ba/2023/12/26/jos-60-osoba-nestalih-u-ratu-pronadjeno-tokom-2023-godine/>

Grebo, L. (19. april 2024.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz VSTS podržao prijedloge za prioritarno procesuiranje napada na povratnike: <https://detektor.ba/2024/04/19/vstv-podrzao-prijedloge-za-prioritetno-procesuiranje-napada-na-povratnike/>

Hasanagić, S, & Papović, M. (2020). *Uticaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice.

Hasanbegović, D, & Dizdar, A. (2022). *Otac na porodiljskom odsustvu*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Hodžić, E. (5. januar 2024.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Šta trebate znati o kažnjavanju ratnog seksualnog nasilja u BiH: <https://detektor.ba/2024/01/05/sta-trebate-znati-o-kaznjavanju-ratnog-seksualnog-nasilja-u-bih/>

Husarić Omerović, A. (26. april 2023.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Šta trebate znati o Alternativnom izvještaju o napretku BiH na putu za članstvo u EU: <https://detektor.ba/2023/04/26/sta-trebate-znati-o-alternativnom-izvjestaju-o-napretku-bih-na-putu-za-clanstvo-u-eu/>

Husarić Omerović, A. (25. decembar 2023.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Slučajevi zbog kojih je BiH pala na ispitu ljudskih prava i sloboda u 2023.: <https://detektor.ba/2023/12/25/slucajevi-zbog-kojih-je-bih-pala-na-ispitu-ljudskih-prava-i-sloboda-u-2023/>

Husarić Omerović, A. (13. mart 2024.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Prijavitelj korupcije Emir Mešić izgubio spor zbog degradacije na poslu: <https://detektor.ba/2024/03/13/prijavitelj-korupcije-emir-mesic-izgubio-spor-zbog-degradacije-na-poslu/>

J.Č. (FENA). (17. april 2024.). *FENA*. Preuzeto maja 2024. iz Misija OSCE-a u BiH pozdravila usvajanje Zakona o mirnom okupljanju u Kantonu 10 : <https://fena.ba/article/1575898/misija-osce-a-u-bih-pozdravila-usvajanje-zakona-o-mirnom-okupljanju-u-kantonu-10>

Kuloglija-Zolj, N. (17. oktobar 2023.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Kašnjenje u provjeri imovine moglo bi blokirati imenovanja sudija i tužilaca od decembra: <https://detektor.ba/2023/10/17/kasnjenje-u-provjeri-imovine-moglo-bi-blokirati-imenovanja-sudija-i-tuzilaca-od-decembra/>

Kuloglija-Zolj, N. (31. januar 2024.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Dom naroda produžio rok za formiranje Odjela za provjeru finansijskih izvještaja sudija i tužilaca: <https://detektor.ba/2024/01/31/dom-naroda-produzio-rok-za-formiranje-odjela-za-provjeru-finansijskih-izvjestaja-sudija-i-tuzilaca/>

Kuloglija-Zolj, N. (1. februar 2024.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Zamrzavanja etničke i spolne pripadnosti članova VSTS-a kao sredstvo produženja mandata: <https://detektor.ba/2024/02/01/zamrzavanja-etnicke-i-spolne-pripadnosti-clanova-vstv-a-kao-sredstvo-produzenja-mandata/>

Kuloglija-Zolj, N. (31. januar 2024.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Tri stvari koje trebate znati o prvom optuženom za veličanje ratnog zločinca: <https://detektor.ba/2024/01/31/tri-stvari-koje-trebate-znati-o-prvom-optuzenom-za-velicanje-ratnog-zlocinca/>

Lucid Linx d.o.o. Sarajevo. (2024). *Indeks rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini 2023*. Sarajevo: Entitet UN-a za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena.

Nyaletsossi Voule, C. (23. april 2024.). OHCHR. Preuzeto maja 2024. iz Preliminarne napomene g. Clémenta Nyaletsossi Voulea, specijalnog izvjestioca za pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/association/statements/20240422-eom-bosnia-herzegovina-sr-freedom-assembly-association-en.pdf>

Petrić, N. (2020). *Predstavljanje direktive o usklađivanju profesionalnog i privatnog života - direktiva (EU) 2019/1158*. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka.

Pilipovic Vuleta, Z. (15. mart 2024.). *Transparentno.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Šta kada budžet Odluka o privremenom finansiranju nisu usvojeni?: <https://transparentno.ba/2024/03/15/sta-kada-budzet-i-odluka-o-privremenom-finansiranju-nisu-usvojeni/>

Popović, N. (12. april 2024.). *UNICEF Bosna i Hercegovina*. Preuzeto maja 2024. iz Predškolsko obrazovanje za sve: <https://www.unicef.org/bih/en/stories/preschool-all>

Radiosarajevo.ba. (30. mart 2024.). *Radiosarajevo.ba*. Preuzeto maja 2024. iz BiH i dalje bez budžeta za ovu godinu: Da li se to vlasti šale s građanima?: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/bih-i-dalje-bez-budzeta-za-ovu-godinu-da-li-se-to-vlasti-sale-s-gradanima/539296>

Radiosarajevo.ba. (28. februar 2024.). *Radiosarajevo.ba*. Preuzeto maja 2024. iz Azra Zornić za Radiosarajevo.ba: 'Ovo je prva u nizu krivičnih prijava' : <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/azra-zornic-za-radiosarajevoba-ovo-je-prva-u-nizu-krivicnih-prijava/534947>

Ramić Marković, S. (2022). *Rodna diskriminacija i rad u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka.

Reform, W. C. (24. april 2024.). *Građanke za ustavne promjene*. Preuzeto maja 2024 iz Rodno osetljiv jezik treba koristiti u ustavu <https://womencitizensforconstitutionalreform.wordpress.com/2024/04/24/gender-sensitive-language-should-be-used-in-the-constitution/>

Rovčanin, H. (27. decembar 2023.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024 iz Povećan broj oslobađajućih presuda za ratne zločine, smanjen broj optužnica: <https://detektor.ba/2023/12/27/povecan-broj-oslobadjajucih-presuda-za-ratne-zlocine-smanjen-broj-optuznica/>

Skupština Brčko distrikta BiH. (14. mart 2024.). *Skupština Brčko distrikta BiH*. Preuzeto maja 2024 iz Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine: <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Krivic--ni%20zakon%20Brc--ko%20Distrikta%20BiH/07B1424%20Zakon%20o%20izmjenama%20i%20dopunama%20Krivic-nog%20zakona%20BD%20BiH.pdf>

Stokić, V. (10. mart 2023.). *Hercegovina.info*. Preuzeto maja 2024 iz Jednoroditeljske obitelji u iščekivanju Alimentacijskog <https://www.hercegovina.info/vijesti/bih/jednoroditeljske-obiljelji-u-iscekivanju-alimentacijskog-fonda/210881/>

Todorović, J. (24. januar 2024.). *Oslobodjenje*. Preuzeto maja 2024 iz Hasanović za Oslobodjenje: Rast budžeta znači jačanje institucija BiH, ne bismo pristali na smanjenje: <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/intervjui/hasanovic-za-oslobodenje-rast-budzeta-znaci-jacanje-institucija-bih-ne-bismo-pristali-na-smanjenje-924902>

Transparency International Bosna i Hercegovina. (26. maj 2023.). *Transparency International Bosna i Hercegovina*. Preuzeto maja 2024. Republika Srpska pokušava da legalizuje sukob interesa novim zakonom: <https://ti-bih.org/republic-of-srpska-is-trying-to-legalize-the-conflict-of-interest-with-a-new-law/?lang=en>

Transparency International Bosna i Hercegovina. (8. mart 2024.). *Transparency International Bosna i Hercegovina*. Preuzeto maja 2024. iz Zakon o sprečavanju sukoba interesa važan za prevenciju korupcije, procedura usvajanja nije transparentna: <https://ti-bih.org/the-law-on-the-prevention-of-conflict-of-interest-is-important-for-the-prevention-of-corruption-the-adoption-procedure-is-not-transparent/?lang=en>

TRIAL International. (22. decembar 2023.). *TRIAL International*. Preuzeto maja 2024 iz Preživjele ratnog seksualnog nasilja ponovo traže pravdu pred UN komitetom protiv torture: <https://trial.ba/?p=1330>

Vlada Unsko-sanskog kantona. (2022). *Vlada Unsko-sanskog kantona*. Preuzeto maja 2024 iz Zakon o slobodi mirnog okupljanja: https://vladausk.ba/v4/files/media/pdf/64fb14f4022333.94680907_zakon%20o%20slobodi%20mirnog%20okupljanja%20%281%29.pdf

Vlada Zeničko-dobojskog kantona. (9. jun 2023.). *Vlada Zeničko-dobojskog kantona*. Preuzeto maja 2024 iz Nacrt zakona o mirnom okupljanju: https://zdk.ba/images/attachments/02_Nacrt_Zakona_o_mirnom_okupljanju.pdf

Vujatović, Đ. (6. jun 2023.). *Detektor.ba*. Preuzeto maja 2024 iz Promjene Zakona o sprečavanju sukoba interesa RS-a: Apsurd ili odgovarajuće rješenje: <https://detektor.ba/2023/06/06/promjene-zakona-o-sprecavanju-sukoba-interesa-rs-aapsurd-ili-odgovarajuce-rjesenje/>

Vukić, U. (7. februar 2024.). *Nezavisne novine*. Preuzeto maja 2024 iz Budžet težak 1,355 milijardi KM čeka dogovor političara: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Budzet-tezak-1355-milijardi-KM-ceka-dogovor-politicara/815280>

Zatega, E. (3. jul 2023.). *Radio Slobodna Evropa*. Preuzeto maja 2024 iz Kršenje javnog i mira i lažne vijesti na 'sarajevskom internetu': <https://www.slobodnaevropa.org/a/zakon-o-prekrsajima-kanton-sarajevo-lazne-vijesti-sloboda-medija/32478047.html>